

Synvärlden

Nr 2 2011

Tidskrift för fakta, debatt och utveckling kring synskaderehabilitering

Årets FFS-are gratuleras, sid 11.
Mer från årets FFS-dagar från sid 4

Ny syncentral invigd, s 17

Delaktighet i skolan, s 14

Ges ut i samarbete mellan
Synskadades Riksförbund – SRF,
Föreningen För Synrehabilitering
– FFS och Specialpedagogiska
Skolmyndigheten, Resurscenter
syn i Stockholm och Örebro.

Redaktion:

Jan Wiklund, tel 08-39 92 98
Sune Olsson, tel 08-39 92 78
Lena Söderberg (ansv.utg)
tel 010-486 96 63

Postadress:

Nya Synvärlden
SRF, 122 88 Enskede

Fax:

08-39 93 22

e-post:

nyasynvarlden@srf.nu

2011 kommer Nya Synvärlden ut
med fyra nummer

Manusstopp

20 september 2011

Tidningen kommer ut på svart-
skrift, daisy och epost.

Adressändringar och nya
prenumerationer anmäls till
mia.karlsson@ffss.se.

OBS! För prenumeranter som vill
ha tidningen till hemadress krävs
uppgift om personnummer.

Skicka gärna ditt bidrag – artikel
eller annons – till tidningen på
epost. Redaktionen förbehåller sig
rätten att korta ner och redigera
insänt material. Annonser går
givetvis in obeskurna.

Artiklarna läggs dock oftast in
oredigerat och författaren ansvarar
själv för innehållet.

OBS att digitalbilder kräver hög
upplösning.

Redaktionen skickar ett varmt
tack till alla som medverkat med
material i detta nummer!

ISSN 1401-4742

Innehåll

Inledare	3
FFS-konferens på mångfaldstema.	4
Årets FFS-are och den nya styrelsen.	11
Teknik	12
Årets hjälpmedel	12
Varför tryckformat för punktskrift?	13
Landet runt	14
Vad ger elever delaktighet i skolan?	14
Nyckeltal för syncentraler framtagna i Nysam	16
Vänersborgs nya syncentral.	17
Lite gammalt, lite nytt hos syncentralscheferna	19
Forskning	20
Årets KMA-pengar	20
Historia	22
In memoriam: Gunnar Jansson, Sonja Jarl	22
Från synfältet	26
Nordisk kongress 2012	27

FFS — Föreningen För Synrehabilitering

Ordförande:

Lena Söderberg
tel 010-486 96 63, epost lena.soderberg@arbetsformedlingen.se

E-post: kansli@ffss.se

Webbsida: www.ffss.se

Kom ihåg att betala in medlemsavgiften!

För att bli medlem gå in på www.ffss.se och länken "bli medlem!". Fyll i
formuläret så kommer en faktura på medlemsavgiften 250:-
Organisationsnummer 85 72 05 – 8199

SVCR – Svenska Kommittén för Rehabilitering fyller 100

Ordföranden för de åtta grundarorganisationerna högtidlighöll SVCR 100 år. Vi fick då också höra utdrag ur en lång och intressant historia.

SVCR bildades för 100 år sedan av de olika vanförestalarna i Sverige, Anna Fogel från Göteborg var initiativtagare. I början diskuterade man mycket vilken sysselsättning de personer som växt upp på dessa anstalter kunde utöva. Man pratade också mycket om boende och hur det skulle utrustas, om man skulle flytta därifrån. Synskade- och dövorganisationen var redan bildade men rörelsehindergrupperna hade bara denna förorganisation att förlita sig till. Man avvisade att människor med egen funktionsnedsättning skulle kunna ingå i styrelsen. Men organisationerna samt de boende på anstalterna återkom, alltmer högljutt.

På 1950-talet hade nuvarande DHR bildats och bostadsanpassningar och olika förflyttningshjälpmedel hade bekostats av medel som SVCR samlat in. Bl a genom en cigarr som Gustaf V, fick uppkallad efter sig och som producerades i Sverige. En del av inkomsten från denna cigarr gick som insamlade medel till dåvarande SVCR. Fastigheterna på Gotlandsgatan i Stockholm, var

bland annat föremål för bidrag och diskussion på SVCR då.

Boo Fogelberg som varit med under 60 av den 100-åriga historien, fortsätter sin berättelse. 1965 fick SVCR sitt nuvarande namn och omvandlades till att bli en stiftelse. Stiftelsen bidrog alltså till olika hjälpmedel, rehabiliteringsstöd och bostadsanpassningar, plus till det nystartade internationella arbetet. Synskadades riksförbund – SRF, var en av åtta grundarorganisationer. Vi har genom åren uppburit anslag inom alla dessa områden. Både vårt påverkansarbete och möjligheterna för människor med synskada i alla åldrar att leva ett självständigt liv, har här främjats.

Vi erhåller fortfarande årliga

Bli medlem i Föreningen för synrehabilitering

genom att fylla i formuläret på www.ffss.se under "Bli medlem".

Det kostar 250 kr/år.

Som medlem kan du söka utvecklingsbidrag och kursstipendier.

Du bidrar också till en positiv utveckling av synrehabiliteringen i Sverige!

bidrag till internationellt arbete och rehabiliteringsfrågor. Boo Fogelberg avslutade med att klargöra att styrelsen för SVCR beslutat att till varje grundarorganisation dela ut 100 000 SEK 2011. Pengarna ska användas i utvecklingsprojekt i organisationernas arbete och de ska sätta år 2011 och 100-årsjubileumsåret på kartan, genom att skapa bra verksamhet och initiativ, som utmärker det här året. SRFs förbundstyrelse ska ta ställning till vad vi ska använda våra medel till. En rolig och spännande utmaning att ta tag i.

Tiina Nummi-Södergren
Förbundsordförande, Synskadades
Riksförbund/SRF

Annonsera i Nya Synvärlden

Nå din kundkrets direkt med produktinformation som sparas!

Priser:

Helsida 8000 4f, 6000 svv
Halvsida 5000 4f, 3000 svv
Tvåspalt 7000 4f, 5000 svv
Halv

- tvåspalt 4000 4f, 2000 svv
- enspalt 1500 4f, 1000 svv

FFS-konferens på mångfaldstema

Årets FFS-konferens gjorde en poäng i att undvika ett tema. Eftersom det finns så många olika metoder och mål som det finns inom synrehabiliteringen vore "mångfald inom synrehabiliteringen" en lämplig benämning – och så blev det också.

Denho Özmen och Kamal Suleimani i samspråk

Mingel mellan föredragen

Något om det kulturellt svår genomträngliga rehabsystemet

Två västasiater belyste på var sitt sätt det svenska rehabsamhällets möten med folk från andra bakgrunder.

Kamal Suleimani, Synskadades Riksförbunds ombudsman i Västernorrland och född i Iran, beskrev sin delvis förbryllande väg genom detta samhälle.

Visserligen, sa han, står blinda människor lågt på den iranska statusstegen men de står inte särskilt högt på den svenska heller. Vilket belystes med den svenske matläggaren som tjänstvilligt erbjöd sig att bära ner Kamal för trappan eftersom han trodde att Kamal nog inte kunde gå ner själv.

Men de största stötestenarna är ändå inte synskadan utan de mycket olika kulturella koderna (som i och för sig en synskada kan försvåra tolkningen av). Att man i Sverige förutsätts tycka om djur. Att man i Sverige inte hejdar en bil genom att vinka. Att man i Sverige säger tack för att markera att man inte vill ha mer. Att en massa ord betyder något annat än vad man kan tro, t.ex. hembränt och telefonförsäljare.

För Kamal gick vägen in det svenska samhället genom folkhögskolan och genom handikappidrotten. Formella kurser och rehabiliteringar ger en nödvändig grund, men utan sociala tillhörigheter finns det inget att nyttiggöra dem i. Man

måste kämpa också, slutade Kamal – och för att göra det måste man se möjligheterna.

Denho Özmen, forskare och rådgivare från SPSM, pekade på att det som skiljer det svenska samhället från exempelvis det västasiatiska är ungefär det samma som skiljer 2000-talets Sverige från det tidiga 1900-talets. Våra moderna rehabinstitutioner har ungefär samma svårigheter med folk från Afrika och Asien som de skulle ha med sin egen mormors mormor.

Svårigheten ligger i att förstå en förindustriell livsform.

Förindustriella samhällen är familjecentrerade och religiösa och litar på lokalsamhället. Moderna samhällen är individualistiska och vetenskapliga och litar på staten.

Sakligt sett behöver det inte vara något stort problem, egentligen är innehållet samma sak – men man måste översätta från det ena till det andra *språket* för att folk ska förstå.

Exempelvis får man lov att undvika abstrakt skriftspråk byggt på principer så mycket som möjligt och förlita sig till konkret talspråk byggt på erfarenhet. Annars låter det inte trovärdigt. Begrepp som försäkringskassa måste kanske liknas vid att vi här alla tillhör en enda klan som betalar in till samma kassa och får tillbaka när vi

behöver. Och att vi här räknar med att alla ska göra rätt för sig och därför måste ha utbildning och, vid behov, re/habilitering.

För övrigt är det ju inte bara den som är född på den turkiska landsbygden som inte begriper sig på det svenska expert- och professionssamhället. Det tar många år för föräldrar till synskadade barn att lära sig alla sextiåtta olika professioner som finns till för att hjälpa deras barn. Det är bara ännu värre när man kommer från ett samhälle där den enda profession som finns är prästen. För övrigt går det utmärkt att likna en psykolog vid en präst, menade Denho, funktionen är densamma.

USA – gammaldags men enkelt

USA är lite gammaldags, tyckte Indenova-stipendiaten Lisa Marklund som beskrev sina erfarenheter från Texas och Chicago dit hon hade åkt för att hitta nyheter. Men istället blev det som att åka tillbaka i tiden.

Texas är en ganska rik delstat som har råd med hjälpmedel för sina skolelever – men inga dyra. Det var mycket cctv och punktskrift men nästan inga datorer och nästan inga daisyapparater. Man har sin mycket ambitiösa Texas School for the Blind and Visually Impaired, någonting i stil med Ekeskolan med undervisning, kortkurser, läger, elevprogram, föräldrakonferenser

och mentorer för lärare. Man har som en ganska ny reform extraundervisning i skolorna i kompensatoriska tekniker, ADL och tekniska hjälpmedel för ungdomar. Och man har särskilda synskadekoordinatorer för alla elever inom ett visst område.

Men ändå kunde man fundera över hur mycket som går fram, konstaterade Lisa som hade besökt en helträff för barn och ungdomar i tolvårsåldern. En del av dem hade inte alls några hjälpmedel i skolan. En del hade ingen aning om vad deras synproblem berodde på. Det amerikanska systemet bygger

på att man måste klara sig själv, det är ingen annan som tar några initiativ. Förhoppningsvis hade eleverna i alla fall fått en synskadekoordinator när de åkte hem från kursen.

Det som verkligen är bra i USA är att man lär sig använda enkla hjälpmedel som kikare och förstoringsglas. Det finns också en andrahandsmarknad för hjälpmedel inklusive utprovning. Och tillgängligheten generellt i samhället är bra, tyckte Lisa som hade besökt det nya lokaltåget i Austin, komplett med utrop, ledstråk och punktskrift.

Tillgängliga sociala medier

I princip är sociala medier ganska tillgängliga för synskadade, sa Joakim Kåhlman och Joakim Nörmell från Icap.

Det finns ju olika former för sociala medier:

- chattsystem är de äldsta. Det består bara av text så det är mycket tillgängligt
- skype kan vara svårt att hitta anpassningar för skärmläsare till.
- bloggar blev stort och dessutom lättanvänt 2006. det finns olika verktyg, det som är lättast att använda för synskadade är Wordpress. Det går lätt att publicera, även från en mobiltelefon.
- twitter är en sorts miniblogg

för max 170 tecken. Det består också bara av text så det är lättanvänt, det svåra är att leta efter en.

- facebook har tagit över mycket av chattsystemens publik. Fördelen är att man kan delta i intressegrupper. Det är ganska svårt att delta i standardformatet om man är synskadad, men som väl är finns det avskalade mobilsajter som är lättare.
- youtube är ett ställe man kan lägga in filmer på; det är likaledes lättillgängligt
- medan mspace, ett ställe där man kan lägga in ljudfiler, paradoxalt nog har menyer som är mycket svårare att använda.

Syn - Kommunikation i Örebro, som skulle ha ägt rum i höst, är *inställt*.

Eller rättare sagt uppskjutet till 2012 eller 2013.

Att tillgängligöra figurer

Den senaste tekniska apparaten demonstrerades av Kirsten Rasmus Grön på Certec. Det är ett sätt att känna av grafisk form på en datorskärm med hjälp av ett känselspröt. Programmet heter HIPP och kan laddas ner från hipp.certec.lth.se.

Känselsprötet, se bild t.h., måste däremot köpas.

Med sprötet kan man känna bilden på skärmen, programmet gör att det känns som en kant istället för bara en linje.

Bakgrunden är att så mycket i dagens skolarbete försiggår på en datorskärm, och det är inte lätt för den gravt synskadade eleven att hänga med på detta.

– Ett användningsområde är kartor, sa Kirsten. Ett annat är matematiska grafer. Och förstås geometri. Men också matematiska tabeller som multiplikationstabeller.

Det går också att rita själv med apparaten.

Tyvärr är sprötet fortfarande dyrt. Det har utvecklats för att träna kirurgiska ingrepp med och produktionsvolymen är fortfarande liten. Kirsten hoppas på att man ska komma över en tröskel så småningom, bland annat med hjälp av det europeiska program Certec är en del av.

Populära punktkurser

Kerstin Jansson och Kristina Dahlin, sc Gävleborg har under några år bedrivit punktskriftsutbildning för vuxensynskadade.

Det hela började år 2007 med Bengt Trobergs läroböcker och lärarhandledning, och intresset håller i sig trots långa resor och trots att det faktiskt kostar pengar för deltagarna.

Schemat är 45 minuters känselövningar, 30 minuters samtal med fika, och 90 minuters punktskriftsträning med kortare avbrott för gymnastiska övningar. Tiden är oföränderligt fredagar 9-12.

Tekniken består i att koppla ihop fingrar och hjärna och att koppla bort allt annat. Deltag-

arna använder förutom vanliga punktskriftssidor taktila kort och taktila kartor att orientera efter. Taktila spel och vaxsnören att göra bilder med används också.

Huvudsaken man har roligt under tiden och förenar nytta med nöje.

– Vi saknar ett nätverk för oss som jobbar med punktskriftsgrupper, sa Kerstin och Kristina. Det går bra att höra av sig till syncentralen i Gävleborg, där man också kommer att kunna beställa en dokumentation från och med i sommar.

Flexiboard som förberedelse

Flexiboard är ett bra sätt att förbereda förskolebarn för att läsa punktskrift, sa Lena Lindbom på Rc Syn.

Ett flexiboard är en styrplatta där man kan lägga in max 128 kommandon som alla visar upp en taktill bild eller spelar upp ett ljud.

Poängen är att man tränar begrepp som man har nytta av när man läser punktskrift eller studerar över huvud taget, typ uppåt-neråt, vänster-höger, orsak-verkan eller sortering på kategorier.

Exempelvis kan man öva trycka – hända, där det som händer är att det låter samtidigt som det dyker upp olika sorters texturer. Eller man kan följa rad samtidigt som man lyssnar på sagor. Till slut når man fram till bokstäver och siffror.

Det hela bygger på att det finns en pedagog med som pratar om alla de här begreppen samtidigt som barnet ”gör” dem med händerna. Och dessutom bygger det förstås på att det är lek över det, det ska inte vara alltför mycket övning.

SIUS istället för platsbank

För synskadade arbetslösa fungerar inte platsbanken, sa Ann-Christine Englund och Katarina Söderqvist från Arbetsförmedlingen SIUS. Man måste använda kontaktnät och leta efter arbete utifrån individens förutsättningar och motivation. Och man måste vara med som handledare och introducera den platssökande. Även på fika-pauser.

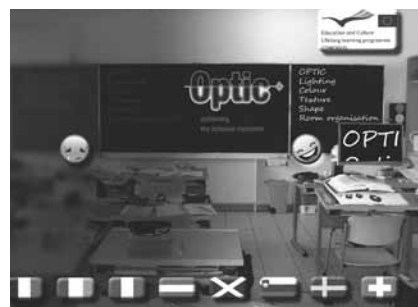
Det finns 30 personer i landet som arbetar på det sättet. Antagligen skulle det behövas fler – men det är en partisk slutsats framhöll Ann-Christine och Katarina.

Ett exempel illustrerar hur SIUS arbetar. K är lastbilschauf-

för men skadar synnerven 2008. Tidigare arbetsgivare har inget som passar, och K vill absolut inte jobba med papper och datorer utan med kroppen. SIUS testas med en verkstad och en butik, men K tycker det är för rörigt. Till slut 2010 hittar SIUS ett företag som tillverkar kapell där K kan jobba med paketering, lastning och lossning. Det tycker både K och företaget fungerar utmärkt och K får heltidsjobb.

Hälften av alla synskadade mellan 20 och 65 år är arbetslösa. En stor del av resten jobbar deltid. Det finns mycket för SIUS att göra.

Tillgänglighetslista

Optic

Svenska skolor är inte alls bäst på tillgänglighet, sa Katarina Reinstam Nelander, Judith Cederhag och Maria Jonsson från Rc Syn när de presenterade OPTIC-projektet, som också presenterades i förra numret av Nya Synvärlden.

OPTIC är ett comeniusprojekt för att dokumentera hur man i åtta länder har förbättrat tillgängligheten i skolorna. Det finns en lista över rekommenderade och ej rekommenderade utformningar av belysning, kontraster, färger, ordning, säkerhet och infrastruktur, som kan laddas ner från www.optic-comenius.eu.

Listan måste förstås användas med förstånd. Alla elever har inte samma behov, och det är viktigt att eleverna kan kontrollera sin miljö.

Om Katarina, Judith och Maria hade funnit någon svag länk i skolmiljön som det var alldeles särskilt viktigt att stärka så var det behovet av ordning och var sak på sin plats.

Abacus gammal teknik som fortfarande kan användas

Om intresset främst är riktat mot avancerade datorprogram slog Marianne Eng från Rc Syn ett slag för en mycket gammal teknik – abacus för att räkna på. Alla kan det i Japan, och i hela Asien är det vanligt bland affärsmän. I Norge används abacus i matematikundervisningen för att man har märkt att

det är pedagogiskt bra. I Sverige pågår ett projekt i Dalarna med en kinesisk abacus med fler kulor än normalt – men man har stött på problem för att inte föräldrarna begriper sig på det. Eftersom en abacus bygger på taktil avläsning är det en suveränt synskadetillgänglig teknik.

Marianne refererade till en utvärdering av 35 synskadade elever som använder abacus. Av den framgick att det mesta hänger på att läraren är kunnig och tycker att det är givande. Detta, liksom att det inte finns någon finansiering, har hittills begränsat användningen.

Dövblinda slipper hamna mellan stolar

Att hamna mellan stolarna var kanske det vanligaste hindret för dövblinda som har intervjuats av P O Edberg från det nationella dövblindcentret i . Antingen behandlades man som hörselskadad eller som synskadad, få begrep att dövblindhet kräver särskilda hjälpmedel och

särskild träning. Annars var erfarenheterna bland de dövblinda extremt skiftande, menade P O. Det man såg som hinder var lika varierande som deras respektive personligheter; det de såg som framgångsfaktorer likaså. Om man skulle lyfta fram någon

särskild punkt var det kanske att kunna bevara självkänslan trots behov av stöd. Ännu för tjugo år sen var förståelsen för dövblindhet svag, men nu finns dövblindteam i alla landsting.

Program som låter vem som helst testa barns syn

– Vi blir ofta överraskade över vad barn klarar, sa Thomas Ragnarsson på Sprida. Ibland säger syntesten att de inte klarar av någonting och dom klarar allt. Ibland hittar vi synskador som inte borde finnas där.

Sprida tillsammans med Rc Syn i Örebro bedriver syntest för barn som använder datorer. De gör också specialprogram om det behövs. Inte minst har

man märkt av en otroligt stor ökning av efterfrågan på kognitionshjälpmedel, något som har tolvdubblats på två år.

Nyaste produkten är ett egenutvecklat program som kan användas av syncentraler och barnhabiliteringar för att testa barns synförmåga. Programmet heter SeBra och kan laddas ner från Spridas webbplats; dessvärre är URL-en så krånglig att

det går lättas att googla på Sprida och SeBra.

Testet är möjligt att variera men rymmer storlek, kontrast och synfält. Man kan testa om det betyder något varifrån något kommer, man kan testa ord och om det betyder något om man skriver med versaler eller gemena.

När blir trubbigheten autistisk?

Är autism vanligt förekommande bland personer med den sällsynta diagnosen LMBB? Det frågade sig Ditte de Leeuw, tidigare psykolog på Rc Syn och numera forskare, och kom fram till att så är det.

LMBB är ett syndrom som bland annat innebär RP, extra fingrar och tår, övervikt på grund av ämnesomsättningsförändringar, njurskada och hypogonadism dvs för lite köns-hormon. Eventuellt också små tänder, överrörliga leder, hörselproblem och små fingrar och tår. En viss känslighet för utvecklingsstörning finns, men det är ibland svårt att se på grund av de andra problemen. Syndromet är genetiskt och båda föräldrarna måste vara bärare.

Det är en liten grupp. Ditte

hittade 35 familjer varav 26 deltog i hennes undersökning.

– De som har LMBB har också en sorts personlighet som jag är charmad av, sa Ditte. De har en sorts envishet, dom gör som dom vill och så är det bra med det. Det är en sorts trubbighet, med båda fötterna på jorden.

Det största problemet med syndromet är den progredierande synskadan som ofta leder till blindhet i tonåren. Men patienterna hittar ofta strategier för att dölja det hela tills det har gått långt, och på grund av sin personlighet så gör de ingen affär av det heller.

Frågan är om den här trubbigheten är så uttalad att den kan kallas autistisk. Ditte undersökte saken med hjälp av Friths test, som går ut på att mäta mentali-

sering – något autistiska människor har svårt för. Mentalisering innebär att man kan sätta sig in i hur andra människor tänker och känner.

Testet går ut på att man tittar på film. I steg 1 visas trianglar av olika form och färg. I steg 2 börjar trianglarna ”slås”. I steg 3 puffar en triangel ut en annan genom en dörr. Ett autistiskt barn har svårt att förstå berättelsen i filmen. De ser trianglar, punkt slut.

Av Dittes LMBB-barn klarade åtta av steg 1, fem klarade steg 2 och ingen klarade steg 3. Hur ska man tänka med dessa barn? Det vet ingen just nu, menade Ditte, och någon i publiken efterlyste en föräldraförening.

Hönsangrepp och a-vitaminbrist

Det blir allt fler synskadade i världen, sa ögonläkare Anders Behndig i Umeå. Det är en glad nyhet, det beror på att folk lever längre.

Men naturligtvis finns det tristare synpunkter på det också. Andelen som blir synskadade i unga år är mycket större i vissa delar av världen än i andra. Och den som blir synskadad som barn har ju problem under betydligt längre tid än den som blir synskadade i 80-årsåldern.

Främst är det Afrika och

Indonesien som ligger illa till.

Varför blir man synskadad. Anders påpekade att den vanligaste anledningen till synskada hos barn är angrepp från höns. Andra anledningar som är vanliga i fattigare delar av världen är

– *trakom*, en bakterie som orsakar infektioner på ögonlock och hornhinna som med tiden bildar ärr. Här hjälper det med rent vatten, även om man med kirurgiska metoder också kan hjälpa dem som redan drabbats

– *floblindhet* som sprids via en parasit som smittar via vatten. Den orsakar också infektioner i ögat som ger sår på hornhinnan. Det kan inte avhjälpas när man väl har fått det, men ett enkelt piller ett par gånger om året dödar parasiten. Och om man dricker grundvatten slipper man den helt.

– *A-vitaminbrist*. A-vitamin finns i kött, fisk, ägg och vissa grönsaker; brist på detta leder till att slemhinnorna skadas och man bland annat får extremt

Årets FFS-are

Priset går till Björn Westling och Joel Håkansson på Talboks- och punktskriftsbiblioteket för deras arbete med att ta fram ett helt nytt tryckformat för punktskrift. Det kallas för "Portable Embosser Format" (PEF) och är designad som en standard med ambitionen att bli en världsstandard för tryckning av punktskrift (se s 16). Målsättningen är att tryckning av punktskrift ska underlättas och bli mindre kostnadskrävande - med bibehållen och/eller förbättrad kvalitet!

Nya i FFS' styrelse

Lisa Marklund, ny suppleant, är sjukgymnast och magister i synpedagogik. Jobbar som synpedagog för barn och ungdomar på Jämtlands läns lands-

ting, på Östersunds lasarett och på barnhab på Frösön.

Vill engagera sig i styrelsen för barn och ungdomar, i synnerhet genom att förbättra samarbetet mellan barnhab, syncentraler, skoor och SPSM.

Mikael Magnusson, ny suppleant, är anpassningslärare och arbetar sedan 2001 med anpassningskurser på Fristaads folkhögskola.

Mikael var med i styrelsen för tio år sen också och vill

representera folkhögskolorna där.

I övrigt kvarstår tidigare styrelse.

torra ögon. Om man får a-
vitamin blir man snabbt frisk.
– *katarakt* är vanligare där man
har starkt solljus
– *glaukom* är vanligare bland

svarta än bland vita, å andra
sidan är det omvänt med RP.

Många länder har nått stora
framsteg, exempelvis Indien, sa

Anders, som i övrigt poängte-
rade hur långt man kan nå med
förhållandevis enkla medel.

Årets hjälpmedel

Årets grej på hjälpmedelsfronten tycks vara scannern som omedelbart läser upp texten. Flera leverantörer presenterar varianter på detta tema.

Här är annars de nyheter som respektive leverantör talar sig varm för:

ICAP

- Den bärbara punktdisplayen *Active Braille* som också fungerar som anteckningshjälpmedel. Ansluts till dator eller mobil via USB eller trådlöst. 40 tecken, ergonomiska knappar.
- *Esys 12 – 80* (beroende på antal tecken) kan fås med knappar för att skriva på, eller utan för att ta med text.
- Den bärbara läs-tv/läs-kameran *Transformer* får plats i jackfickan. Lämpligt skolverktyg

Insyn

- *Topaz cctv* är vridbar och kan ställas in som man vill. Knapparna har blivit tydligare och förstoringsgraden anges
- Scannern *Baum Poet Compact 2* gör automatiskt om till text och läser upp. Finns också med fristående kamera att koppla till datorn, samt en sida-för-sida-scanning som läser och talar parallellt.

Iris

- Den nya versionen av

Milestone, 312, ger möjlighet för kalender, elektronisk etikettläsning och radio.

- Klockan *Meteor* för dövblinda som meddelar sig med små stötar för timmar, minuter och sekunder
- Vattenpass *Bosch DMN60L* piper om det ligger i våg.
- *Abacus* med skumgummiplatta så att kulorna går lite trögt och inte glider okontrollerat

Baum Poet

Polarpoint

- *ClearReader+* är stor som en transistorradio, tar bild på en text och läser upp vad som står
- *EyePal Sola* är en lite större modell med samma funktion. Finns också i en modell för datorn som kan användas för att läsa in böcker
- *Guide 6* är universalprogrammet för datorn där man med bara pilar, esc och retur kan vandra mellan vilka funktioner som helst. Helt självförklarande, så enkel att vilken 85-åring som helst klarar det.
- *Braille Sense on-hand* är ett punktangentbord/anteckningsverktyg som är stort som en tändsticksask. Kopplas till nätverk.
- Ledfyren *Step hear* aktiveras när man kommer nära. Ett eller flera meddelanden kan spelas in.

Varför tryckformat för punktskrift?

På TPB, Talboks- och punktskriftsbiblioteket, har man tagit fram ett tryckformat för punktskrift. Det kallas för PEF som står för "Portable Embosser Format" på engelska. Det betyder ungefär "flyttbart tryckformat". På engelska använder man för övrigt ordet embossing när det gäller punktskriftstryck, vilket närmast betyder prägling.

Varför behövs det då ett tryckformat för punktskrift? Jo, bakgrunden är att produktionen av punktskrift börjar bli mer modern och mindre hantverksmässigt utförd än tidigare. På flera håll i världen vill man nu utföra olika delar av punktskriftsproduktionen på olika platser. Man vill förbereda digitala förlagor på en plats,

skapa själva tryckfilen för punktskrift på en annan för att till sist trycka punktskriften på en tredje plats. Tryckfilerna ska också kunna användas längre fram i tiden, alltså säkras på något sätt.

Det här är fråga om en specialisering av olika uppgifter, som drivits fram eftersom det finns möjlighet att använda resurserna mycket bättre, till exempel till att göra mycket mer punktskrift till ett billigare pris. För att specialisering ska fungera måste de olika delarna i en process passa ihop och för det krävs standardisering.

PEF-formatet vill alltså standardisera slutsteget i skapandet av punktskrift, själva tryckningen. Med PEF-formatet ska man kunna skicka en tryck-

fil var som helst i världen och veta att resultatet blir som det var tänkt. Man blir oberoende av rum och tid, vilket inte alls har varit fallet hittills.

Andra delar av produktionen av punktskrift som håller på att förändras gäller distributionen och datorverktygen för produktionen.

Användningen av PEF-formatet påminner om användningen av PDF-formatet för vanligt tryck. Men tekniskt sett är de inte så lika, utan PEF-formatet är gjort i XML och punktskriftstecknen representeras av Unicode-tecken.

PEF är designad som en standard och har ambitionen att bli en världsstandard för tryckning av punktskrift.

Multilens

- ML Filter påhängsglasögon med mjuka skalmar finns med olika slags filter för olika synskador
- Schweizerns LED-luppar finns i tre olika ljusfärger
- Multilight LED-lampor för läsning är små och lätta att ta med
- Roxor-glasögonen, som beskrevs i ett tidigare nummer av Nya synvärlden finns nu till salu

Provista

- *Mobilux digital* är ett elektroniskt förstoringsglas med högre upplösning än tidigare, med betraktningvinkel på 170 grader. Tre gångers och sex gångers förstoring.
- *Eschenbach* LED-batteri-handtag kan förses med olika läshuvuden i olika färgtemperatur
- *Acrobat LCD* fungerar som läskamera, spegel och distanskamera. Klarar sneda vinklar och har minne

Dolphin

- *Supernova* har fyra olika varianter för olika typer av synskador, med såväl förstoring som stöd för punktdisplay.

Vad ger elever delaktighet i skolan?

”Delaktighet för elever med funktionsnedsättning” heter ett nystartat kunskaps- och utvecklingsprojekt inom Specialpedagogiska skolmyndigheten

Genom observationer och intervjuer söker vi bland annat indikatorer på vad som kan bidra till ökad delaktighet i skolan.

Delaktighet är lika viktigt för alla elever, oavsett om de har en funktionsnedsättning eller ej. Därför är det en central och viktig fråga för alla inom skolan att arbeta med möjlighet till delaktighet i olika aktiviteter och situationer. Flera studier visar att skolan har svårt att skapa förutsättningar för att elever med funktionsnedsättning ska vara delaktiga på samma sätt som andra elever. Studierna visar också att den bristande delaktigheten inte beror på att elever med funktionsnedsättning inte kan eller inte vill vara delaktiga. Förklaringen är istället ofta att det finns en mängd hinder som är inbyggda i skolans organisation, struktur, kultur och fysiska rum som innebär svårigheter för eleven.

Bristen på delaktighet får konsekvenser både för skolarbetet i klassrummet, på raster och i andra aktiviteter i skolan. Det kan se olika ut i olika situationer under en skoldag. Delaktigheten kan exempelvis vara

hög under en lektion i svenska men inte under idrotten eller musiken. En elev kan känna sig delaktig under de flesta lektionerna men inte under rasten osv. Det är därför svårt att prata om delaktighet generellt när man ska beskriva elevens skoldag. För att kunna skapa en likvärdig utbildning för alla elever behövs det ökad kunskap om vad som främjar delaktighet och metoder för att kunna identifiera var barriärerna finns i skolan.

Modell för att främja delaktighet

Inom SPSM pågår ett kunskaps- och utvecklingsprojekt som startade 2011. Syftet är att utveckla en modell kring delaktighet som ska kunna vara tillämpbar vid insatser för att kunna stödja barn och ungdomars delaktighet i skolan. I dag har vi inte några bra modeller eller verktyg för att praktiskt och analytiskt arbeta med frågeställningar kring elevers delaktighet. Det finns en risk att omgivningen runt eleven söker svar på svårigheter genom att fokusera på elevens personliga egenskaper, där delaktighet blir till något individuellt och barnet/ungdomen blir bärare av problemet. Delaktighet är ett komplext område och måste också hanteras utifrån sin mångfacetterade karaktär. I den granskningsrapport som Skolinspektionen kom med 2009,

”Skolsituationen för elever med funktionsnedsättning i grundskolan”, förs detta fram som en av de absolut viktigaste uppgifterna framöver.

I det arbetet ska WHO:s relativa handikappdefinition vara vägledande:

”Om skolproblem uppstår är de att betrakta som kontextuella i stället för individuella. Poängen är att först i kontakt med en miljö som inte fungerar tillfredställande blir elevens funktionsnedsättning handikappande. Enligt de studier Skolinspektionen tagit del av läggs oftare problemen på individen än på skolmiljön. Studierna framhåller också skolornas brist på varierande pedagogiska strategier. Detta ligger i linje med de påpekanden Skolinspektionen gjort i samband med sin regelbundna tillsyn”. (2009:6, s.7)

I slutsatser och rekommendationer konstaterar Skolinspektionen att trots att skolorna överlag har ett inkluderande synsätt så är det många gånger stor skillnad mellan vad man säger och vad man faktiskt gör, i praktiken. Vad har då barn och ungdomar med funktionsnedsättning för tankar om detta? Hur upplever de själva skolan i dag när det gäller undervisningen och kontakterna med klasskamraterna?

Observationer och intervjuer

Projektets första år av tre, kommer ägnas åt att inhämta så mycket som möjligt av elevernas egna upplevelser, främst genom intervjuer, men också genom observationer på elevernas skolor. Genom observation hoppas vi på att komma närmare hur de olika aktiviteterna utformas i skolan. Vilka situationer fungerar i elevens skola och vilka fungerar inte? Vilka situationer främjar delaktigheten och vilka barriärer kan vi identifiera? Kan vi hitta ett sätt att titta på delaktighet, inte som elev för sig och omgivning för sig, utan hur det ser ut i de olika situationerna och skolaktiviteterna under elevens skoldag, där eleven finns i skolaktiviteten och i omgivningen.

Tanken är att följa eleven under skoldagen för att titta på exempelvis tillgängligheten i både undervisningssituationer och under raster, lunchen i matsalen m.m. Frågor som, hur den fysiska tillgängligheten ser ut? Om eleven oftast sitter i klassrummet eller i ett separat rum? Känner sig eleven accepterad i klassen med jämnåriga? Finns det läromedel och ges nödvändig information för att kunna hänga med i de olika ämnena i skolan? kommer att tas upp. Vi behöver lära oss av vad eleverna beskriver om sin upplevda delaktighet för att ge ett bra stöd till skolorna. Kunskapen kommer att ligga till grund för en modell och verktyg som behövs för att, som Skolinspektionen uttrycker det, ”betrakta skolproblem som kontextuella i stället för individuella”. Nedan ett exempel när det gäller

en av aspekterna av delaktighet, den fysiska tillgängligheten. En flicka 15 år, med svår synned-sättning, beskriver hur en tillgänglig ”önskeskola” skulle se ut för henne när det gäller skolmiljön:

”Ahh, gud om man fick bestämma det! Då skulle det vara markering i korridoren, inga bänkar som stod mitt i vägen, inga dörrar som står vidöppna så man slog ihjäl sig. Jag skulle ha min sal och skåpet sedan NO-salar och sedan matsal på rad. Så det skulle va jättepraktiskt och sedan idrottssal allt i samma korridor, det är liksom en önskedröm”

Ytterligare ett citat, ett exempel när det gäller en annan av aspekterna av delaktighet, samhandling. Att vara med i samma handling som de andra i klassen. En flicka 10 år med svår synned-sättning, beskriver hur hon sitter i klassrummet. Hon har inte möjlighet som de andra klasskamraterna att få byta plats ibland eller ha någon kamrat att sitta med.

”Jag sitter själv och alla andra sitter tillsammans, lite sådär två och två och fyra och sex eller...ja. Alltså det känns lite tråkigt för jag vill gärna sitta med någon. Jag tror att jag måste få plats med min dator och det där och så där.... Ibland byter vi fast jag jag brukar alltid få sitta på samma, men dom byter. Jag har ju Anita (resursläraren) men vi....vi kan ju inte prata liksom som barn pratar, fast jag vill hellre sitta vid någon kompis”.

Efter frågan om hon själv har några tankar om hur man kan göra på något annat sätt svarar hon att: ”Alltså, kanske att jag typ har ett bord och så mitt emot sitter en annan”

Ibland är svaret så enkelt på en annars svår fråga.

Är ni nyfikna på att höra mer, kontakta projektledare

Kristina Szönyi

tel: 010-4735497 eller

Tove Söderqvist Dunkers

tel: 010-4735083,

Specialpedagogiska skolmyndigheten

Inde prisad

Krister Inde har tillsammans med den danske optikern Kirsten Holde fått Synoptikfondens hederspris för 2011 på 50.000 kr. Priset delas ut i november.

Nyckeltal för syncentraler framtagna i Nysam

”Efterfrågan på nyckeltal ökar vilket gör att det är hög tid att hitta de beskrivande nyckeltalen som kan jämföras på sikt.

I Nysam-samarbetet har vi möjlighet att själva ta fram nyckeltal som beskriver våra verksamheter. Alternativet är att andra tar fram dem!

Utmaningen är att hitta och få fram jämförbara nyckeltal som är värdefulla mått på våra verksamheter. Reflektionen kring den egna verksamheten och diskussionerna i arbetsgruppen är givande och utvecklande. Många likheter finns!

Inom ledningsfunktioner i mellersta regionen har det under många år varit viktigt att jämföra sig med andra landsting inom regionen. Man frågar sig ofta; hur gör man i övriga mellersta regionen? Idag med hjälp av Nysamarbetet kan vi svara på många frågor!”
Ewa Nielsen, Verksamhetschef, Syncentralen Örebro

Nysams första nyckeltalsrapport för syncentraler baserat på 2010 års data kommer att publiceras i juni 2011. Inom Nysam tas det årligen fram statistik och rapporter inom ett 30-tal olika specialitetsområden.

Nysam etablerades 1992-93 med stöd från Socialstyrelsen. Nysam är idag ett rikstäckande nätverk där landsting och regioner samarbetar med att ta fram

statistik och nyckeltal för beskrivning och uppföljning av hälso- och sjukvården. Alla landsting och regioner deltar i Nysam i olika omfattning. (För ytterligare information se www.nysam.com.)

Verksamhetsområdet syncentraler etablerades i Nysam våren 2007 på initiativ av de 7 landstingen i Uppsala-Örebroregionen. I dag deltar Blekinge, Dalarna, Gotland, Gävleborg, Halland, Jämtland, Jönköping, Kronoberg, Stockholm, Södermanland, Uppsala, Värmland, Västmanland och Örebro i arbetet. .

I Nysam samlas data i direkt från verksamheten baserat på gemensamt framtagna definitioner. Nyckeltal används som ett hjälpmedel i styr- och ledningsprocessen och som underlag för produktionsplanering samt för prioritering av aktiviteter och resurser. Ansvariga på olika nivåer kan genom nyckeltal få signaler om utvecklingen i verksamheten för att kunna göra nödvändiga förändringar. Varje landsting/region kan också jämföra sin hälso- och sjukvård med kliniker/enheter i andra landsting och regioner.

Inom varje område i Nysam finns en utvecklingsgrupp med representanter för deltagande enheter. Utvecklingsgruppernas uppdrag är att bestämma vilka data som skall samlas in, vilka nyckeltal som skall tas fram, hur data skall presenteras och planera för den framtida utveck-

lingen av statistiken.

Nyckeltal tas fram för:

- Aktiviteter: Data samlas in för t ex. brukare, besök (individuella, grupp och telefon) och remisser. Ställs mot invånare i länet.
- Resurser: T ex. Arbetade timmar, personalkostnad och hjälpmedelskostnad. Ställs mot utförda aktiviteter och invånare i länet.
- Produktivitet: Utförda aktiviteter ställs mot årsarbetande personal.
- Verksamhetspraxis: T ex. antal brukarkontakter per brukare, fördelning av olika besöks-/kontaktformer mellan Hälso- och sjukvårdspersonal och brukare.
- Personal och utbildning: T ex fördelning av olika yrkeskategorier på syncentralen.
- Kvalitet och Effekt: T ex. Väntetid

Viktiga utvecklingsområden är ytterligare data som beskriver kvalitet och effekter av syncentralernas insatser. Utvecklingsarbete pågår genom t ex framtagning av en gemensam brukarenkät för syncentralerna i Nysam med frågor kring bemötande, tillgänglighet, nöjdhet, måluppfyllelse och påverkan.

Ewa Nielsen,
Verksamhetschef, Syncentralen Örebro och ordförande i Nysams syncentralgrupp
Johan Arrelöv,
Helseplan, sekreterare och koordinator i Nysams syncentralgrupp

Vänersborgs nya syncentral – tillgänglig och prisbelönt

Sammanläggningen av syncentralerna i Uddevalla och Vänersborg minskade kostnaderna och ökade möjligheterna. Fler specialister och patientgrupper är något av det som erbjuds på Vänersborgs nya syncentral

I mars invigdes den nya syncentralen i Vänersborg. Under 2009 togs ett politiskt beslut att syncentralerna i Uddevalla och Vänersborg skulle slås ihop. Att minska kostnaderna var det främsta skälet, men sammanläggningen har flera fördelar menar Lena Olsson, biträdande enhetschef.

– Man får möjlighet att specialisera sig inom vissa områden. Vi kommer till exempel att ha en optiker som arbetar med barn och en optiker som arbetar med yrkesverksamma. Den möjligheten har vi inte haft tidigare. Man kan också täcka upp för varandra vid sjukdom och man har fler kollegor att bolla idéer med.

Bättre service och fler grupper

Chef för den nya syncentralen är Anne Granath, tidigare chef för syncentralen i Uddevalla. I Vänersborg tar man nu emot patienter från 15 kommuner och för några blir det längre att resa. Förhoppningsvis uppvägs detta av en bättre service och

Ovan: Syncentralens chef Anne Granath invigningstalar. Bredvid henne lyssnar Lena Olsson, biträdande chef.

Nedan: Anneli Sedin, informatör på syncentralen, demonstrerar ett hjälpmedel som ger personer med synnedsättning möjlighet att tolka bilder.

större möjligheter att få ihop patientgrupper.

– Eftersom vi har fler patienter, är det lättare att bilda t.ex. inspirationsgrupper, säger Lena Olsson. Här man kan man dela med sig av sina erfarenheter och få tips och råd om hur man bättre kan klara vardagen. Under våren kommer man också att starta en grupp för personer med makuladegeneration.

Tillgängligheten tog priset

Tack vare den nya syncentralens arbete med tillgänglighet, fick Synverksamheten i Fyrbodal 2011 års pris för bästa mångfaldsarbete. Priset delas ut varje år av styrelsen för Habilitering & Hälsa. På syncentralen i Vänersborg finns ledstråk, pictogram och talande hissar med punktmärkta knappar. Hjälpmedelsförrådet och sorteringsstationerna är tydligt uppmärkta med både text och punktskrift

och flera av rummen är näst intill identiskt uppbyggda. De båda synskadade som arbetar på syncentralen har också möjlighet att använda en etikettläsare. Det är ett helt nytt hjälpmedel som användaren själv, eller en kollega, kan märka upp föremål med. Genom att sedan hålla etikettläsaren mot etiketten, läses det inspelade talet upp.

Efter ett års förberedelser flyttade man ihop

Arbetet med att slå ihop de båda syncentralerna påbörjades tidigt 2010. Organisatoriskt har man varit en enhet sedan den 1 okt 2010. I julas flyttade man ihop i de nya lokalerna i Vänerparken i Vänersborg och den 9 jan slogs dörrarna upp för patienterna.

Den 14 mars invigdes syncentralen officiellt av Cristin Slättmyr, ordförande i styrelsen för Habilitering & Hälsa, den förvaltning som driver bland

annat synverksamheten inom Västra Götalandsregionen. På syncentralen i Vänersborg jobbar man just nu med att finslipa processer och flöden för att arbetet ska fungera så bra som möjligt.

Björn Lestell
Informatör
Västra Götaland

Ekeskolans elevhem invigda

Ekeskolans två nya elevhem invigdes i april. Statsrådet Sten Tolgfors, som under sin tid som riksdagsman engagerade sig hårt för Ekeskolan, klippte av bandet.

Elevhemmen Tegelbacken 1 och 2 är miljöklassade på guld-nivå och är först med att vara det bland statens specialfastigheter. Guldklassningen tar hänsyn till energieffektivitet, giftfrihet och god inomhusmiljö.

Solceller på taket ger 60% av varmvattnet och 20% av värmen.

Givetvis är också tillgängligheten hög – såvitt rektor Ronny Nilsson vet högre än på något annat elevhem.

Punktskriftsnämnden om barns rätt

Punktskriftsnämnden har skrivit till regeringen och begärt lagstadgad rätt att lära sig punktskrift.

Nämnden har funnit oroande tendenser till att möjligheterna minskar.

Det är också viktigt att säkra utbildningen av lärare, menar nämnden, som vill att detta utreds.

Lite gammalt, lite nytt...

Rubriken passar in både vad gäller deltagarna och programpunkterna då 24 chefer från landets syncentraler träffades på Bosön den 13-14 april.

Ewa Nielsen har lämnat Falun för att axla Barbro Carlssons mantel i Örebro. Ny chef i Falun kommer att tillsättas under våren. Ingrid Meissner är tämligen ny i Västerås vad gäller syncentralens chefskap och samma gäller Ola Eriksson i Eskilstuna. Stockholm representerades, förutom verksamhetschef Ann-Louise Rågefalk, av Anna Nilsson, Gunnell Brandt och Ingrid Holm.

Får personer med synned-sättning samma habilitering/rehabilitering oavsett var de bor? Svaret är nej men vet vi hur stora skillnader det är och kan vi göra något åt det? Instrument för att kunna jämföra de synrelaterade insatserna nationellt gick som en röd tråd genom programmet.

Vid höstens endagsträff i Stockholm presenterades olika bedömningsinstrument. De som är aktuella för oss är ADL-taxonomin, COPM och "Finna nya vägar". Det är inte många SC som använder något bedömningsinstrument fullt ut. Om man plockar ut russen och väljer bort resten så faller evidensen och resultatet blir inte jämförbart.

NYSAM – nyckeltalssamverkan inom hälso-sjukvården – är ett nätverk där många olika specialiteter finns representerade. Nyckeltalen ska vara ett användbart underlag för att beskriva aktiviteter, resurser, produktivitet och konsumtion.

Johan Arrelöv presenterade syncentralernas resultat för år 2010. Det är första gången som dessa kommer att publiceras offentligt i år och det är 13 syncentraler som ingår. Det vore en fördel om deltagandet vore heltäckande men det är förbundet med en årsavgift på 17000 plus att det kan vara svårt att hämta fram uppgifter ur de olika datasystem som landstingen använder.

För den intresserade finns mer info på www.nysam.com, samt i denna tidning på sidan 16.

Ewa Nielsen och Eva Kalén informerade om att de håller på att skriva ihop en ansökan om att få till stånd ett kvalitetsregister inom området synrehabilitering. EyeNet är intresserade av samarbete men det är SKL som bedömer, beslutar och eventuellt beviljar medel.

Vera Gustafsson från Socialstyrelsen informerade om att det kommer att göras en kartläggning kring rehab.insatser syn och hörsel redan i år. Det här är något som vi från verksamheten efterlyst så det känns viktigt att

alla ställer upp och besvarar enkäten som kommer att skickas ut före semestrarna!

Jesper Klein och Olov Enström från TPB informerade om framtidens taltidningsspelare. Tanken är att man ska kunna använda samma spelare till både taltidningar och talböcker och den kommer att ha någon form av internetuppkoppling. Uppsala och Norrköping är utvalda för en pilotstudie som drar igång 2012. Det låter ju bra med en spelare som fungerar till allt – bara det inte blir för avancerat för den stora gruppen äldre.

Anna Bremer Persson, sjukgymnast på Synenheten i Skåne höll tillsammans med sju av sina kollegor som arbetar större eller mindre tid på syncentraler en intressant föreläsning om sjukgymnastens roll i teamet. De utgör i stort sett hela styrkan av SC-arbetande sjukgymnaster. Inriktningen är mest mot barn och ungdomar med olika grader av synned-sättning men behovet finns även hos vuxna. Det framkom bland annat att användandet av teknik-käpp och ledarhund i sele ger belastningsskador och att "den gamla skolan" hur man lär ut käppteknik inte alltid stämmer överens med sjukgymnastens åsikter.

Utbildning inom området synpedagogik är ett sorgebarn!

Årets KMA-pengar

Årets forskningsanslag från Kronprinsessan Margaretas Arbetsnämnd delades ut vid en festlighet i mars.

Vem pengarna har gått till kan studeras på en lista på www.stiftelsenkma.com/?page=18.

Bland mottagarna fanns Boel Bengtsson, Lund, som studerar vad som påverkar hastigheten som glaukom utvecklas med, Leonard Girnita, Karolinska som studerar uveal melanom, Kjell Johansson, Örebro, som studerar tillväxtfaktorers möjlighet att bota degenerativa ögonsjukdomar och Anders Kvanta, Karolinska, som studerar metoder att behandla makuladegeneration.

Samt ytterligare tjugosex.

Anders Kvanta berättar om sitt projekt:

“Folksjukdomen åldersrelate-

rad makuladegeneration (AMD) är den vanligaste orsaken till synnedsättning och blindhet i Sverige och övriga västvärlden.

I Sverige beräknas minst 300.000 individer ha någon form av AMD. Drygt 50.000 personer har en betydande synnedsättning till följd av allvarlig AMD vilken traditionellt indelas i en ”torr” och en ”fuktig” (neovaskulär) form kännetecknad av blodkärlsinväxt och blödning under näthinnans gula fläck. Den allvarligaste formen, fuktig AMD, drabbar drygt 3000 personer per år.

Dagens behandling mot fuktig AMD syftar främst till att, med läkemedel som stoppar blodkärlsinväxten, bromsa den synförsämring som uppstår vid fuktig AMD. Metoden är mycket kostsam och kräver upprepade och sannolikt livslång behandling med injektioner direkt i ögat. Mycket arbete återstår således innan vi har en effektiv,

riskfri och praktisk behandling av neovaskulär AMD.

Vår grupp driver flera experimentella och kliniska delprojekt med det gemensamma syftet att ge oss effektivare behandlingar vid fuktig AMD. En viktig del i detta arbete är att med en kombination av molekylära och djurexperimentella tekniker hitta molekyler av betydelse för uppkomsten av fuktig AMD. Projektet har lett till att flera nya molekyler (som matrix metalloproteinase-2, insulin-like growth factor-1 receptor, angiomin, interleukin-10, purinerga P2 receptorer samt adenosin A2 receptorer) med möjlig betydelse för fuktig AMD har kunnat identifieras.

En fortsatt karakterisering av flera av dessa molekyler pågår för närvarande. Det yttersta syftet är att utvärdera möjligheten att använda dem som

Detta har stötts och blötts så länge jag kan minnas. Det startade ingen ny grupp på lärarhögskolan i höstas pga för få sökande och ingen vet hur det blir med nästa intagning. Om det kommer igång en ny grupp studenter så kommer man att erbjuda andra behöriga att söka enstaka kurser men det hänger ju på antalet sökande.

SRF tog initiativ till en träff med alla inblandade intressenter

i februari. Ann-Louise Rågefalk och Viveca Frändberg representerade SYNS. En rapport från mötet fanns i NSV 2011:1.

Tanken är att en arbetsgrupp ska fortsätta diskussionen men det känns som att det är svårt att komma vidare. Utgångspunkten från SC-cheferna borde väl vara ”vilken kompetens vill vi att våra medarbetare ska ha i framtiden”?

Summeringen av SC-chefs-dagarna visade att det här är ett nätverk som alla uppskattar och har nytta av. Vi kommer från ”skilda världar” vad gäller resurser, antal enheter vi ansvarar för, organisatorisk tillhörighet, tätort/glesbygd mm men om alla vore likadana skulle det inte bli så intressanta diskussioner!

Gun Olsson
SC-chef i Kalmar

måltavla för behandling av patienter med fuktig AMD. En möjlighet att förbättra dagens behandling vid fuktig AMD är att kombinera flera behandlingar med olika angreppspunkt. På så vis kan man i bästa fall få bättre synresultat samtidigt som antalet behandlingar minskar och kostnaden minimeras. Vi har fått mycket lovande resultat med en kombination av blodkärlsdestruerande laserbehandling (transpupillär termoterapi, TTT) och läkemedel med blodkärlshämmande effekt (riktade mot vascular endothelial growth factor, VEGF) vid experimentell fuktig AMD. Ytterligare experimentella studier där olika behandlingsstrategier kombineras pågår.

Vi har nyligen avslutat en klinisk studie där effekten av två olika blodkärlsdestruerande laserbehandlingar (fotodynamisk terapi, PDT och TTT) jämförts på patienter med fuktig AMD. Resultaten visar att metoderna har jämförbar förmåga att stabilisera synskärpan. Mot bakgrund av detta

samt med stöd av våra goda experimentella resultat med TTT och anti-VEGF terapi har vi nu inlett en behandlingsstudie.

I studien, som omfattar 100 patienter med fuktig AMD, kommer vi att jämföra behandlingseffekten av enbart ranibizumab (ett anti-VEGF läkemedel) med en kombination av TTT och ranibizumab. Vi har inlett även inlett studier på patienter med svår synned-sättning till följd av svullnad i gula fläcken. Inledande pilot-försök med bevacizumab (ett annat anti-VEGF läkemedel) har gett mycket lovande resultat. Vi planerar därför en jämförande studie på 60 patienter där den positiva effekten av bevacizumab förhoppningsvis kan bekräftas.

Sammanfattningsvis ger ingen annan ögonsjukdom i Sverige upphov till så många patienter med svår synned-sättning som neovaskulär AMD. Genom att studera sjukdomen ur såväl ett basalt som kliniskt perspektiv syftar projektet till att ge oss nya och effektivare

behandlingar.”

I höstnumret kommer Nya Synvärlden att beskriva ytterligare några av de projekt som stöds av KMA.

Kurs i samverkan kring barn och ungdomar med fler funktionshinder

Samverkan kring barn och ungdomar med flera funktionsnedsättningar ur ett delaktighetsperspektiv

Höstterminen 2011 startar en ny utbildning, 15 hp, för dig som arbetar med barn och ungdomar med flera funktionsnedsättningar. Högskolekursen

har brukarens behov i centrum. Fokus ligger på delaktighet, aktiviteter, inkludering och samverkan i ett utvecklingsperspektiv.

Kursen genomförs i samarbete mellan Örebro universitet och Specialpedagogiska skolmynd-

digheten och bygger på erfarenheter från ett flerårigt samverkansprojekt (Rullstolsmobility) mellan RBU, SRF, SPSM och Örebro universitet med stöd från Allmänna arvsfonden.

Resultaten och erfarenheterna från projekt är mycket positiva.

In memoriam:

Gunnar Jansson

Att utveckla och utvärdera tekniska hjälpmedel för synskadade är ett fängslande arbete. En orsak är den nära kontakt man måste ha med brukarna under resans gång. En annan är de krav som ställs på ett väl fungerande team av experter inom bl.a. teknik, ergonomi, medicin, pedagogik och psykologi. Att hitta kunniga och hängivna medarbetare inom det sistnämnda området i Sverige var från början en grannliga uppgift. Dessbättre hade vi turen att redan tidigt komma i kontakt med docenten Gunnar Jansson i Uppsala. Han kom att från tidigt 70-tal till en bra bit in på 2000-talet bli den länk i olika team som drev utvecklingsfrågorna inom det synskaderelaterade experimentalpsykologiska området.

Gunnar har nu lämnat oss, 78 år gammal. Sverige har därmed förlorat en stor forskare som var aktiv långt efter sin pensionering.

Efter avlagd studentexamen i Eksjö flyttade Gunnar till Uppsala. Där kom han tidigt att tillhöra den grupp av unga forskare som den legendariske professorn Gunnar Johansson samlande kring sig. Gunnar Janssons doktorsavhandling i psykologi handlade om visuell perception av rörelse.

Perception kom att bli Gunnars forskningsfält under resten

av livet. Han blev en auktoritet känd över hela världen inom områden som taktil och haptisk perception – områden av stor betydelse för personer med grav synnedläggning. Ser man till antalet forskare som citeras i vetenskapliga arbeten tillhörde Gunnar Jansson den svenska eliten.

Gunnar hade en osedvanlig förmåga att kombinera sina gedigna teoretiska kunskaper med praktisk tillämpning. Han kom därför att bli involverad i utvärderingar av såväl sådana hjälpmedel som laserkäpp, ultraljudglasögon och andra elektroniska förflyttningshjälpmedel som olika typer av taktila och haptiska displayer. Långt efter sin pensionering var han aktivt involverad i flera av EU finansierade hjälpmedelsprojekt för personer med synskada.

Ett av Gunnars sista engagemang var att i början av året

medverka i arrangerandet av en konferens till minnet av 100-årsdagen av hans mentors födelsedag – professor Gunnar Johansson.

Vi som under många år har haft förmånen att känna och arbeta nära Gunnar Jansson kommer att minnas honom för hans krav på vetenskaplig evidens, men också för den vänsälla och omtänksamma person han var. Vi saknar hans gedigna kunskaper men än mer hans vänliga och varma vänskap.

Jan-Ingvar Lindström
Harry Svensson

In memoriam:

Sonja Jarl

Sonja Jarl, Örebro, lämnade oss efter en tids svår sjukdom den 31 mars. Två månader tidigare hade hon i sitt hem firat sin 80-årsdag bland många vänner och hon fick den dagen också många telefonsamtal samt skriftliga hälsningar från när och fjärran. Inte minst var det gamla elever, som hörde av sig.

Sonja föddes in i en stor syskonskara i Aringsås, som 1945 blev Alvesta i Småland. Här växte hon upp och hit återvände hon mycket ofta genom hela sitt liv. Efter att ha gått i realskolan i Alvesta, fortsatte Sonja sina studier i Lund, där hon tog studentexamen.

Vad skulle hon sedan ägna sig åt? Sonja visste nog inte så noga. Efter gymnasiet arbetade hon ungefär ett år på Rausings ganska nyöppnade fabrik Tetra Pak i Lund. Här fick hon kanske möjlighet att tänka över vad hon ville ägna sig åt. Kanske skulle det bli något socialt.

Vårterminen 1952 kom så Sonja som praktikant till Vårdanstalten i Lund för blinda med komplicerat lyte. Här kom hennes intresse att väckas för det arbete, som sedan kom att bli hennes livsuppgift. Sonja utbildade sig då först vid Slagsta seminarium i Fittja till lärare för psykiskt utvecklingsstörda. Därefter blev det utbildning till lärare för blinda vid Tomtebodas Blindinstitut i Solna och

till lärare för döva vid Manilla-skolan i Stockholm. Efter att ha genomgått dessa tre utbildningar återvände Sonja 1956 till Blindskolan i Lund, där hon fick tjänst som ”lärarinna i kunskapsämnen” med behörighet att även undervisa dövblinda elever.

Gruppen ”dövblinda elever” kom att bli den grupp, som Sonja alldeles särskilt kom att känna för. Under praktikperioden på blindskolan 1952, hade Sonja mött en person, som imponerade mycket på henne. Det var den totalt dövblinda, mycket välbegåvade och nyfikna Malla Bjurström (f.1897), som ibland har kallats Sveriges Helen Keller. Malla hade lärt sig ett taktilt språk och även att tala begripligt. Hon kom att under sitt liv läsa mycket och intressera sig för vad som hände i världen och hon hade en omfattande korrespondens. Mötet med Malla blev nog startskottet för Sonja i hennes

yrkesval.

”Där det finns en vilja, finns det en väg.”

Blindskolan i Lund delade lokaler med Vårdanstalten. Lokalmässigt behövdes utbyggnad och så kom det att anses lämpligt att flytta skoldelen och då till en centralare del av landet. Flera orter diskuterades och av dem bestämde man sig för Örebro, där kommunen ställt en lämplig tomt till förfogande. På sjukhuset i Örebro fanns också de specialkliniker, som man nog skulle komma att behöva ha tillgång till. Dessutom var kommunikationerna från Örebro också goda.

Första spadtaget för blindskolan i Örebro togs 1963 och ett par år senare – 18 november 1965 – kunde Ekeskolan invigas. Elever och delar av personalen från Lundatiden flyttade med till Örebro och bland dem Sonja Jarl. ”Eleven i centrum” skulle bli skolans motto.

Skolans första rektor var Ragnar Sjöberg, som arbetat hårt för den nya skolans tillblivelse, och han fortsatte som rektor fram till 1 oktober 1968, då Sonja Jarl tog över skolans ledning. Hon kvarstod som rektor för skolan fram till 30 juni 1981, då hon fick andra arbetsuppgifter.

Ekeskolan var en statlig specialskola med hela landet

som upptagningsområde. I början var eleverna i åldern 7-21 år och skolplikten var 10-årig. Ansvaret för att leda och utveckla arbetet här var en stor och svår uppgift men uppgiften blev ändå inte Sonja övermäktig. Hela tiden arbetade hon för elevernas bästa och det gällde allt – undervisning, boende, fritid, miljö m.m. Eleverna trivdes här och de längtade ofta hit, då de var hemma på lov och ferier.

Elevantalet ökade år från år - kulmen nåddes 1970 med 100 elever och förskolebarn. Vid den tiden hade målgruppen vidgats till att även omfatta barn i åldern 5-7 år. Det var viktigt att fånga upp alla barn tidigt för att kunna ge dem den bästa möjliga start i livet. Verksamheten på Ekeskolan kom nu även att omfatta en avdelning för utredning och observation av förskolebarn med syn- och/eller hörselskada ofta kombinerat med svåra ytterligare handikapp.

1968 var året då alla svenska barn fick skolrätt, vilket innebar att även barn på mycket tidig utvecklingsnivå skulle få skolundervisning. För de intellektuellt allra svagaste barnen inrättades träningskolan. Då saknades emellertid för uppgiften bl.a. tekniska hjälpmedel och utbildad skolpersonal. Efter några år uppmanade så regeringens SÖ att tillsammans med berörda myndigheter planera och föreslå åtgärder bl.a. för att täcka undervisningen av utvecklingsstörda blinda, döva och talskadade.

Här kom Sonja Jarl in i bilden. Hon kom att arbeta målmed-

vetet och hårt för de barn och ungdomar som hörde till de nämnda grupperna och för att tillsammans med Ekeskolans personal skapa en skola för de allra svagaste barnen. Allt kunde inte göras på en dag men man började med en liten grupp elever för att utveckla och dokumentera metoder. Så småningom inrättades på Ekeskolan en konsulenttjänst för dövblinda förskolebarn. Denna konsulent fick hela landet som arbetsfält.

Ekeskolan kom att bli ett specialpedagogiskt center för synskadade utvecklingsstörda samt för dövblinda och denna verksamhet var början till det som 1980 blev Ekeskolans resurscenter, ERC.

1981 lämnade Sonja Jarl posten som rektor för hela Ekeskolan. Hon blev då ansvarig för den del, som utgjorde resurscentret. Flera konsulenttjänster inrättades allt eftersom och för att ekeskolepersonalens erfarenheter och kunnande lättare skulle kunna överföras till föräldrar och lärare m.fl. erbjöd man träningsveckor för barnen och en allt mer omfattande kursverksamhet, som riktade sig mot olika personalgrupper.

Under hela den nämnda förändringsperioden hade Ekeskolan med Sonja Jarl i spetsen många kontakter runt om i landet, i Norden och även ute i världen. Konferenser genomfördes och bl.a. genomfördes 1991 i Örebro under Sonjas ledning en IAEDB-konferens med 400 deltagare från många länder. Detta var en stor utmaning.

Sonja Jarl blev uppmärksam-

mad för sitt osjälviska arbete vid flera tillfällen, bl.a. fick hon 1997 som 6:e person i världen i Madrid mottaga en särskild utmärkelse, The Deaf-Blind International Distinguished Service Award. Tidigare hade hon också från Perkins School i USA fått Anne Sullivan-medaljen, som delas ut bland personer, som gjort betydelsefulla insatser inom dövblindområdet.

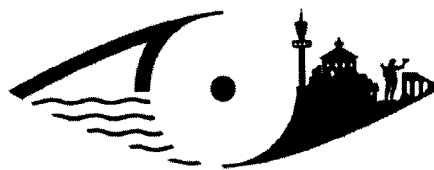
Sonja Jarl avgick med pension 1996. Hennes intressen vid sidan om skolan var många och hon blev inte en sysslöslös pensionär. Tidigt hade Sonja blivit scout och scout förblev hon hela livet ut. Inom scoutrörelsen var hon aktiv och hon höll kontakt med många ungdomsvänner. Hon anammade scoutlöftet ”Alltid redo” och naturligt för henne i alla sammanhang var att ställa upp för andra. Sonja insåg att ekeskoleeleverna på sin fritid behövde aktiviteter, typ scouting, och under många år fanns det en scoutkår på Ekeskolan. Flera av skolans anställda ställde upp som ledare och det kom även intresserade utifrån. - Sonja engagerade sig flitigt i olika organisationer. Hon arbetade inom Rädda Barnens lokalavdelning, där hon också under några år var ordförande. Alldeles särskilt intresserad var Sonja av invandrarfrågor och hon tog sig också an några ”nya svenskar”, som hon personligen stöttade. - S:t Lukas i Örebro hade också Sonja som medarbetare och även här åtog hon sig en tid ordförandeskapet. - Sonja Jarl var och förblev stolt smålänning hela sitt liv. I Örebro deltog hon flitigt i Smålands

Gilles verksamhet, där hon blivit medlem 1998. Under sina sista 10 år verkade Sonja som gilletts ordförande. -

Naturen blev en källa till återhämtning för Sonja. I det sammanhanget kan nämnas hennes intresse för den egna trädgården med blommor, frukt och bär, som ofta delades ut till vänner.

Nu finns inte Sonja Jarl mer ibland oss. Många känner stor sorg och saknad efter en trogen vän och är tacksamma över allt det hon under sitt liv fått betyda för sina medmänniskor.

Ingrid Djalleta

ForumVision

15-16 september 2011 på Pedagogen, Göteborg
Människa - Miljö i samverkan

Preliminärt program:

Torsdag: Belysning

12.30 Inledning
13.00 Belysningsrevolution. Prof Reine Karlsson
14.00 Dagsljus och belysning i klassrum. Doc Thorbjörn Lake
14.45 *Eftermiddagsfika*
15.15 Ljussättning av förskolor. Ark Jonas Kjellander
16.00 Vår bländande omgivning. Dr Jörgen Thaug, Dr Björn Löfving
16.45 Presentation av kvällens diskussionstema
19.00 Diskussion med förtäring

Fredag: Medicinsk forskning för att minska synskadehinder

08.30 Inledning
08.45 Tillväxtfaktorers betydelse för ROP. Prof Ann Hellström
09.30 Diabetes och ögonkomplikationer. Dr Carl-Olof Reuterving
10.45 *Förmiddagsfika*
11.00 Stamceller och näthinnesjukdomar. Prof Maria Thereza Perez
12.00 *Lunch*
13.00 Retinal implants to restore vision. Dr Walter Wrobel, Tübingen, om implantation av chips

*Göteborgs Universitet, Institutionen för neurologi och fysiologi
i samarbete med Föreningen för Synrehabilitering*

Tre grader av blindhet är två för mycket!

Språket är föränderligt och har alltid så varit. Varje generation har sina speciella uttryck vilket gör att de kan ha svårt att förstå varandra. Inte självklart att farmor vet vad LOL och OMG betyder men ”eljest” och ”emedan” har hon inga problem med. Datatermer har blivit vardagsord, vi ”googlar” och ”skypar” och blandar gärna in lite svengelska också.

På senare tid har jag märkt att även språkbruket inom synområdet genomgått en förändring och jag vill påstå att det råder begreppsförvirring på ”synfältet”. En del av detta hänger ihop med att socialstyrelsen presenterat den nya klassifikationen av olika grader av synnedsättning. Ändringen genomfördes egentligen 2010-01-01 men det tar lite tid innan man ser effekten i praktiken.

De sex kategorierna presenterades i NSV 2010:4 men här kommer de igen för att friska upp minnet:

- 0 Lindrig/ingen synnedsättning > 0,3
- 1 Måttlig synnedsättning 0,3-0,1
- 2 Svår synnedsättning <0,1-0,05
- 3 Blindhet <0,05-0,02
- 4 Blindhet <0,02-ljusperception
- 5 Blindhet Ingen ljusperception

Om man utgår från detta kan alltså en person som är i kate-

gori 3 vara blind men ändå ta sig fram med synens hjälp! Det ger väldigt konstiga signaler inte minst vid intygsskrivning. Det är vanligt att vi från syncentralen skriver synintyg som brukaren använder vid tex ansökan om färdtjänst, bostadsanpassning och medel från olika fonder. Handläggarna i dessa frågor har ingen medicinsk kunskap och det är viktigt att man använder begrepp som är tydliga och lätta att förstå. Den gamla skrivningen att ”personer som ser mindre än 0,02 betraktas som gravt synskadade och saknar ledsyn” var ett sådant begrepp som var lätt att ta till sig.

Jag har svårt att förstå att man kan vara ”lite blind”.

Synskadade har ersatts av synnedsättning och det innebär väl att synskadad blir synnedsatt – hur låter det? Det blir långa meningar när man inte kan säga ”synskadade elever” utan ”elever med olika grader av synnedsättning”. Vem är det som bestämmer vad det ska heta och på vilka grunder? Jag vet att många blinda personer vill att ordet ”blind” ska ha den bokstavliga betydelsen utan kategorier.

I föregående stycke använde jag ordet ”brukare”. Det är tydligen inte heller ”up to date”. I ”Allt om hjälpmedel” 2011:2 tar man upp frågan ”är det dags

att skrota ordet brukare” och flertalet av de intervjuade tycker att användare eller hjälpmedelsanvändare är bättre. Hjälpmedelsanvändare tycker jag ger för stark inriktning på att rehabilitering bara handlar om hjälpmedel – vi erbjuder ju även andra insatser. För mig känns det som att det var i förrgår vi gick över från patient till brukare! ”Min” syncentral ligger i anslutning till ögonmottagningen och där är det bara en meter mellan när man kallas patient eller brukare! Går man sedan till optiker och provar ut glasögon blir man kund.

I mitten av 1970 talet startades de första synhjälpcentralerna. Redan i början av 80-talet ändrades namnet till syncentral eftersom ”hjälp” hade en negativ klang. Nu ser jag att Skåne har ändrat till synenhet och Västerbotten till synrehabilitering och det finns kanske flera varianter. Jag tror att det är en fördel om vi har en nationell benämning – det är tillräckligt svårt för allmänheten att skilja på olika professioners ansvarsområden utan att vi ska behöva krångla till det ytterligare. Därmed inte sagt att syncentral är det optimala – kom gärna med förslag!

Gun Olsson

SC-chef och synpedagog i Kalmar

Inbjudan till

7:e Nordiska Kongressen i synpedagogik
Hotell Comwell, Kolding, Danmark
21-23 maj 2012

Tema:

Synpedagogik - synnedsättning, neurologi och kognition

Konferensens gästföreläsare kommer att ge perspektiv på ämnet och i form av olika workshops ges möjlighet att diskutera:

Varför gör vi som vi gör och vad kan vi göra annorlunda inspirerade av neurologisk och kognitiv forskning?

Synnedsättning betraktas som ett perceptionsfenomen och förlust av ett sinne, tätt sammanhängande med hjärnan och de kognitiva processerna. Från ett synpedagogiskt perspektiv ligger en stor del av fokus på hur en eventuell synrest kan användas optimalt samt hur andra sinnen kan kompensera synsinnet.

Hur passar synpedagogikens förståelse och praktik ihop med tendenserna i ny neurologisk forskning och förståelsen av människans kognitiva kapacitet?

Kan neurologin inspirera synpedagogiken att utveckla ny förståelse för rehabilitering och habilitering samt medverka till utvecklingen av nya metoder och insatser när det gäller människor med synnedsättning?

Information, anmälan och program kommer att vara tillgängligt på hemsidan

www.syndanmark.dk/nordisk_kongres

www.ffsa.se

Konferensavgift inkl. kost och logi:

4500 Dkr/enkelrum

4000 Dkr/del i dubbelrum

Kalendern

8 - 11 juni

23rd Annual meeting with European Academy of Childhood Disability (EACD), Rome
www.eacd2011.com/

15 - 18 juni

CVRS 2011 - 13th Biennial Meeting of the Child Vision Research Society; Huizen, NL
<http://www.cvrSOC.org/www.cvrSOC.org/>

27 - 28 juni

MDVI Euronet Conference: The School for the Visually Impaired has Changed – Challenges for a New Generation, Dublin
www.mdvi-conference.org/

8 - 9 september

LVI-dagarna, Kosta Boda
www.lvi.se

20 september

Presstopp Nya Synvärlden

27 - 30 september

Braille 21: World Congress of Braille in the 21st Century, Leipzig
www.braille21.net/

27 september - 1 oktober

Deafblind International XV World Conference, São Paulo
www.dbi2011.com.br

5 - 8 oktober

EVER 2011 - European Association for Vision and Eye

Research, Crete

www.ever.be

10 - 11 oktober

Closing the Gap Preconference Workshops, Minneapolis
www.closingthegap.com/conference/

12 - 14 oktober

29th Annual Closing the Gap Conference, Minneapolis
www.closingthegap.com/conference/

19 - 20 oktober

Hjälpmiddelsinstitutets ID-dagar, Uppsala
www.hi.se

27 - 28 oktober

Syn - kommunikation, Örebro
INSTÄLLD

22 november

Presstopp Nya Synvärlden

7 - 10 december

10th Getting in Touch With Literacy Conference, Louisville
www.gettingintouchwithliteracy.org/

2012

13 - 17 februari

IMC 14, International Mobility Conference, Palmerston North (New Zealand)
www.imc14.com

mars

CSUN, 27th Annual International Technology & Persons with Disabilities Conference

21 - 23 maj

Nordisk Kongress i Synspedagogikk, Kolding
www.syndanmark.dk/nordisk_kongres

11 - 13 juli

13th International Conference on Computers Helping People with Special Needs (ICCHP), Linz
www.icchp.org

oktober

30th Annual Closing the Gap Conference, Minneapolis

10 - 11 november

World Blind Union (WBU) Diversity Forum, Bangkok
www.worldblindunion.org

12 - 16 november

World Blind Union (WBU) General Assembly, Bangkok
www.worldblindunion.org

15 - 18 november

International Council for Education of People with Visual Impairment (ICEVI), Meetings and General Assembly, Bangkok (Thailand)
www.icevi.org